

ЖАНР «ЖІНОЧИЙ ДЕТЕКТИВ» В ОЦІНКАХ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ

Істотні зміни, що відбулися в культурному просторі всього світу в кінці ХХ століття, природно торкнулися і літературного процесу. Трансформації виявляються в різних сферах літературного простору; змінилися якісні і кількісні співвідношення творів різних жанрів та напрямків. Так, масова література є невід'ємною складовою літературного процесу ХХ століття. У зв'язку з цим звернення до проблем масової літератури стає особливо актуальним і необхідним. Цей вид літератури, будучи одним з найпомітніших проявів сучасної культури, залишається теоретично малоосмисленим феноменом. Оцінювання масової літератури виявляє двоїсту природу цього явища: з одного боку, вона є популярною, «успішною», найбільш бажаною для читачів; з іншого - масову літературу називають маргінальною, низькою, неякісною, далекою від творчості і ближчою до індустрії. Тривалий час філологія оминала цей тип письменництва. Лише кілька десятиліть тому масова література стала об'єктом пильної уваги вчених, які прагнули з'ясувати її сутність, закономірності розвитку та механізми функціонування.

Проблеми детективного жанру, як різновиду масової літератури, довгий час винесеного за рамки серйозної літератури, к початку ХХ століття почали викликати інтерес у літературознавців, адже за кількістю публікацій детективний жанр займає чи не перше місце. Незважаючи на зростаючу популярність жанру детектива, проблема його жанрової специфіки залишається дискусійною та однією з найменш опрацьованих областей зарубіжного та вітчизняного літературознавства. Ще Г.А. Анджапарідзе зазначав, що «на сторінках газет і журналів дискусії про детектив нерідкі» [1, с. 5]. Причина популярності цього жанру лежить переважно у його структурі; детективна історія створює цікаву формулу, за якою слідує читач, який може взяти участь у розслідуванні і, таким чином, стає однією з головних дійових осіб у романі.

Першим, хто теоретично окреслив жанр «детектив», став Г.К. Честертон, який у 1902 р. виступив із статтею «На захист детективної літератури». Як відзначає Г.К. Честертон: «Щоб спробувати розкрити приховану психологічну причину популярності детективної літератури, необхідно позбутися від багатьох ходячих уявлень. Це неправда, наприклад, ніби публіка віддає перевагу поганій літературі над хорошою і зачитується детективними романами, бо це погана література. Лише тільки відсутність високих художніх позитивних якостей аж ніяк ще не робить книгу популярною» [3, с. 22]. Справедливо відносячи детектив до галузі популярної літератури, він вказує на обумовленість його виникнення необхідністю передати в літературі поезію модерного урбанізованого життя. Своєрідним підсумком стало видання збірки перекладних текстів «Як створити детектив», у якій на різних рівнях розглядаються проблеми поетики детективу. Серед авторів, які простежують

історію жанру, його морфологію та типологічні ознаки, можна згадати Я. Маркулан, А. Вуліса, А. Адамова, Г. Анджапарідзе, Н. Вольського та ін.

Критики та літературознавці намагалися встановити деякі межі, в межах яких письменники детективних історій повинні були працювати. Першим, хто спробував визначити список точних правил та теоретично осмислити принципи цього жанру, був Річард Остін Фрімен в есе «Мистецтво детективу» у 1924 році. Правила повинні були визначити особливості сюжету, вид злочину, що розслідується, мотиви злочину, характер злочинця та фігуру детектива. Трохи пізніше з'явилися твори американського письменника і критика С.С. Ван Дайна, який у 1928 році у «Двадцяти правилах для написання детективних романів» визначив своєрідне кредо детектива, що базується на практичному досвіді визнаних майстрів детективного жанру. Дотримання цих правил певною мірою визначало достатньо високий рівень сприйняття читачем детективних творів. Англійський письменник Рональд Нокс також намагався забезпечити чистоту жанру за допомогою «Десяти заповідей детективного роману».

Детектив - це особливий жанр, межі якого прокреслені дуже чітко і який ставить письменникові, що працює в цій галузі літератури, жорстко виражені вимоги як щодо тематики твору, так і щодо композиції, стилю, вибору оповідача і інших елементів його форми. Як зазначає М.М. Вольский: «Беручи в руки книгу, в анотації до якої зазначено, що це детектив, читач в загальних рисах вже знає, що він знайде під цією обкладинкою, і це попереднє знання відіграє велику роль в читацькому сприйнятті тексту» [2, с.212]. Можна сказати, що існує загальна формула детектива, створена Едгаром По і відшліфована з усіма її варіаціями кількома поколіннями авторів. Твори, які досить різко розходяться з цією формулою, не є детективами, і їх не слід приймати в розрахунок при обговоренні детективного жанру. Ясна річ, між творами такого жанру не може не бути яскраво вираженої подібності, обумовленої загальними принципами конструкції. На цьому тлі всі відмінності, пов'язані з авторською індивідуальністю, стилем, ступенем майстерності, відходять на другий план, і нічому дивуватися, якщо і погані, і хороші детективи відрізняються один від одного тільки нюансами. Таким чином, висновок, до якого американський письменник і критик Раймонд Чандлер намагається привести читача: «Хороші детективи не такі вже й гарні, оскільки вони майже не відрізняються від поганих детективів» [3, с.167], зовсім не володіє доказовою силою.

Можна погодитись і з тим, що, «детектив, здатний повністю відтворити всі характерні риси жанру, залишаючись при цьому твором, написаним досконалою мовою, з уміло змальованим фоном і цікавими характерами, що відповідають найсуворішим літературним канонам, залишається, можливо, надзвичайно рідкісним явищем у художній прозі» [3, с.29]. Визначальною рисою детективу, безперечно, є і те, що «його структура підпорядкована чіткій логічній схемі розслідування», як відзначає Цветан Тодоров [8, с.33].

У 90-х роках минулого століття з'являється ряд теоретичних робіт, присвячених вивченню жанрових особливостей та різновидів детективу, вітчизняних критиків та літературознавців: Іванов О. «Детектив: занепад чи

розквіт»; Новікова М., Барабан О. «Символіка детективу»; Шахова К. «Дивні манери надпопулярного жанру».

Натомість відзначимо, що літературно-критичних матеріалів про детективну літературу, написаної жінками, не так багато. Дослідниця російської масової літератури з Німеччини Біргіт Менцель, особливо виділяючи роль жінки в розвитку традиційного детективного роману, відзначає, що в останнє десятиліття на перший план вийшли автори-жінки, що знаходять «відображення в іншій манері письма, інших рольових прикладах поведінки і моделях дійсності» [4, с.402].

Слід відмітити, що велика кількість жіночих імен серед творців детективів не може не звертати на себе увагу. Перша, кого необхідно відзначити є королева жіночого детектива - англійська письменниця Агата Крісті (*Agatha Christie*), чия творчість за кількістю тиражів і публікацій займає третє місце в англійському книжковому світі, слідом за Біблією і У. Шекспіром. Не буде перебільшенням сказати, що вона до цих пір є однією з найбільш популярних англійських письменниць ХХ століття як у Британії, так і за її межами, і найвідомішим автором детективів. Серед інших англійських та американських письменниць детективного жанру ХХ століття особливо відзначились своїми творами Найо Марш (*Ngaiio Marsh*), Патріція Вентворт (*Patricia Wentworth*), Марджері Аллінгем (*Margery Allingham*), Дафна дю Морьє (*Daphne du Maurier*), Барбара Пім (*Barbara Pym*), Дороті Лі Саєрс (*Dorothy Leigh Sayers*) та інші, чий романи залишаються такими ж популярними зараз, якими вони були у 30-ті роки ХХ століття, коли жанр детективу був на вершині свого розквіту. На початку ХХІ з'являються нові імена та постаті на арені детективного жанру: Тесс Герритсен (*Tess Gerritsen*), Енн Гренджер (*Ann Granger*), Елізабет Джордж (*Elizabeth George*) та інші.

На вітчизняному просторі, який славився своїми великими письменниками, багато десятиліть не було жодної більш-менш відомої читачеві представниці пригодницької літератури і особливо того її виду, який називається детективом. Але за останні декілька десятиліть, з 1991 року, коли засновниця і сучасна російська Агата Крісті Олександра Марініна (справжнє ім'я Марина Алексеева) опублікувала свою першу книжку - «*Шестикрилий серафим*» (1991), вийшло в світ понад 200 книг десятків авторів і жіночий кримінальний та детективний роман назавжди закріпився у вітчизняній літературі. Повісті і романи А. Марініної, Д. Донцової, П. Дашкової, Т. Устинової, Н.Александрової, Г. Куликової, В. Платової, Т. Полякової та інших займають важливе місце в перевагах сучасних вітчизняних читачів і тому не можуть бути обійдені увагою дослідників. Причиною, чому з початку 90-х років цей жанр переживає бум, є, можливо, те, що це єдиний жанр, який безпосередньо реагує на нову реальність і розпад старого державного порядку, який супроводжується зростанням злочинності і насильства.

Жіночий детектив як один з найбільш жаданих жанрів масової літератури продовжує активно розвиватися і на рубежі ХХ-ХХІ століть. Неослабний читацький інтерес до цієї літератури призводить до розширення його меж, гібридизації різних жанрів маскультури. Як нам здається, феміністичний

детектив зайняв одне з провідних положень в масовій літературі кінця ХХ століття, оскільки він став жанром, який найбільш оперативно відповів на виклик часу - спробу осмислення сучасної епохи. М. Черняк справедливо зауважує, що: «якщо класичний детектив - це породження урбанізованої свідомості, міф про злочин і його покарання, своєрідна романтика законності, можлива там, де норми суспільної моралі збігаються з нормами права і закону, то сучасний вітчизняний детектив в силу певних рис нашої дійсності руйнує канони класичного детектива» [9, с. 179].

Так, письменниці-детективісти завжди прагнули до нових форм, та навіть у своїй детективній творчості не могли обмежитися жорсткими рамками. Прагнення А. Крісті вийти за жорсткі рамки жанру проявилось вже в романі «Вбивство Роджера Екройда» (*"The Murder of Roger Ackroyd"*) (1926), в якому вбивцею виявився сам оповідач, що категорично заборонялося суровими канонами детективістики. Г. Анджапарідзе писав: «Зрозуміло, порушувати правила, коли їх усі старанно дотримуються, означало накликати на себе докори. Але, з іншого боку, літературні правила все-таки допускають (а деколи навіть вимагають), щоб їх час від часу порушували, особливо в детективі, якому завжди загрожує небезпека надто вже формалізуватися» [1, с. 375].

Критики та літературознавці відзначають, що більшість жіночеписьменників відмовляються від консервативних методів розслідування, і вони прагнуть покласти значне навантаження на головних героїв - або на слідчих, або на самих вбивць - на їх почуття та емоції. Автори піднімають естетичний рівень за рахунок опису правової процедури. Сьюзен Роуленд підкреслює цю зміну структури детективного жанру, і «це виражається у зображенні особистої слабкості та уразливості» [12, с. 19] самих детективів, що додає подальшої фемінізації цього жанру. Натомість Хелен Бергмен стверджує, що «звичайні чесноти героїні, такі як покірність і пасивність, були замінені рішучістю та самостійністю мислення» [10, с. 89].

Однією з новаторських критичних робіт, присвячених жанру жіночого детектива є відома книга Джуліана Сімонса «Криваве вбивство» (*«Bloody Murder»*), вперше опублікована в 1972 році. В ній критик та літературознавець зазначає, що к кінцю «золотої епохи» розквіту детективу письменники розривалися між тим, щоб написати детектив згідно існуючих канонів та бажанням відтворити життя людей під впливом створеного злочину» [13, с. 194]. Сімонс демонструє, як детективна історія («the detective story») еволюціонує в детективний роман (the crime novel) та змінюються її сюжет, Герої, стилістичні засоби, соціальні відносини та найважливіші для детективу характеристики, такі як злочин та докази. Отже, основні механізми детективу базуються зараз на описі героїв, їх мотивів, та що найважливіше, на соціальному контексті.

Тендерний аналіз детективного жанру здійснено в статті А. Таранової «Детектив очима жінки». У ній розглянуто феномен успіху сучасного жіночого детективу на пострадянському просторі в контекст історії розвитку зарубіжного жіночого детективу, еволюції образу жінки-слідчого, яка репрезентує «новий тип успішності» [7, с. 232]. М. Редді вважає, що феміністичні або жіночі

детективні романи - «не дивні експерименти в чоловічому світі, а частина феміністського проекту, мета якого - наново визначити та розділити владу» [11, с. 24].

н. Смірнова виділяє такі риси жіночого детективу: «Жіночий детектив, як він склався в масовій культурі, має властивість "опобутовлювати" страшене, наблизивши його на таку відстань, коли воно втрачає свій жахливий вигляд. Героїні, що розслідують злочини, або займаються цим професіонально, що привносить відтінок робочої рутини, або, опинившись у ролі "жертви", змінюють її на роль "ката", переслідувача. Вони, як правило, не можуть побудувати логічної версії, але з'являються в потрібний час у потрібному місці» [5, с. 135].

Сучасна жіноча література, а особливо детективна, продовжує набувати свого розвитку та популярності й зараз, й існування жінки в цьому суспільстві надає величезні можливості художньо осмислити нездоланні суперечності жіночого духу, її прагнення до самоідентифікації, самореалізації, пошуків гармонії свого буття. Таким чином, можемо констатувати, що у масовій літературі жіночий детектив вже виділився у окремий жанр, має власні специфічні риси, і безумовно заслуговує на всебічне вивчення як частина загальносвітового феномену жіночої масової літератури.

Література

1. Анджапаридзе Г. А. Детективы века. - М.: Полифакт. Итоги века, 1999. -920с.
2. Вольский Н.Н. Легкое чтение. Работы по теории и истории детективного жанра. - Новосибирск, 2006. - с. 173-277
3. Как сделать детектив, [пер. с англ., франц., нем., исп.; послесловие Г. А. Анджапаридзе]. - М.: Радуга, 1990. - 321с.
4. Менцель Б. Что такое популярная литература? Западные концепции высокого и низкого в советском и постсоветском контексте.// Новое литературное обозрение. - 1999. - №40. - с. 391-407.
5. Смирнова Н. Женский детектив // Тендерный конфликт и его репрезентация в культуре: Мужчина глазами женщины. - Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2001. - С. 134-140.
6. Кристи, А. Избранная детективная проза: сборник / А. Кристи ; сост. и послесловие Г. А. Анджапаридзе. - М.: Радуга, 1989. - С. 369-382.
7. Таранова А.О. Детектив очима жінки // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук, статей. - Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. - Вип. XIV: Лінгвістика і літературознавство. - С. 231-239.
8. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. - 162 с.
9. Черняк М.А. Феномен массовой литературы XX века / Черняк М.А. - СПб: Изд-во РГПУ им. А.И. Горького, 2005. - 308 с.

10. Bergmann, Helena. *Between Obedience and Freedom, Woman's Role in the Mid-Nineteenth Century Industrial Novel*. University of Goteborg, 1979. - 169p.
11. Reddy, Maureen T. *Sisters in Crime: Feminism and the Crime Novel*. - New York: Continuum, 1988.
12. Rowland, Susan. *From Agatha Christie to Ruth Rendell*. - Palgrave Macmillan, 2001. - 236p.
 B.Symons, Julian. *Bloody Murder: From the Detective Story to the Crime Novel*. 3rd rev. ed. New York: Mysterious Press, 1992.

Анотація

А.К. Титюк

Жанр «жіночий детектив» в оцінках літературної критики

У пропонованій статті ми звертаємося до одного з жанрів масової літератури - детектив. Метою даної статті є визначення статусу жанру «жіночого детектива» в зарубіжному та вітчизняному літературознавстві. Актуальність теми дослідження обумовлена збільшенням за останній час в суспільстві інтересом до питань гендеру та тендерних відносин, що спричинило за собою швидке проникнення цієї теми в літературознавство.

Ключові слова: популярна література, детектив, жіночий детектив, детективний роман

Аннотация

А.К. Тытюк

Жанр «женский детектив» в оценках литературной критики

В предлагаемой статье мы обращаемся к одному из жанров массовой литературы - детектив. Целью данной статьи является определение статуса жанра «женского детектива» в зарубежном и отечественном литературоведении. Актуальность темы исследования обусловлена возросшим за последнее время в обществе интересом к вопросам тендера и гендерных отношений, что повлекло за собой быстрое проникновение этой темы в литературоведение.

Ключевые слова: популярная литература, детектив, женский детектив, Детективный роман

Summary

A.K. Tytiuk

The genre "women's detective" in the appraisal of literary criticism

In offered article we address to the one of the genres of popular literature - detective. The purpose of this paper is to determine the status of the genre of

"women's detective" in foreign and home literary criticism. The topicality and urgency of this theme is stipulated by the aroused for the last years interest in the gender issues, which has led to the rapid penetration of this topic into the study of literature.

Keywords: popular literature, detective, women's detective, detective novel

Стаття прорецензована та рекомендована до друку В.А. Гусєвим - доктором філологічних наук, професором кафедри зарубіжної літератури Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.